

A transzferkutatás a jogtörténetben: eredmények és perspektívák

A magyar közigazgatási jogvédelem dualizmuskori rendszere párhuzamba állítható a közigazgatási bírászkodás porosz rendszerével. Mint arra azonban Stipta István az intézmények jogösszehasonlító vizsgálata során is rámutatott, „Az első magyar közigazgatási bíróság hatásköri rendelkezései nem követték a német területeken általános taxációt”.²

Az első közigazgatási bírósági törvény³ előkészítése a magyar jogi kultúra egyik európai kapcsolódási pontjának tekinthető abban a korban, amikor a német-osztrák jogrendszerrel szoros összefüggésben jött létre a magyar polgári állam joga. A német megoldások viszonyítási alapként jelentek meg a magyarországi közigazgatási bírászkodási törvényelőkészítés elméleti vitája során. A porosz megoldás átvételének kérdésében Kmety Károly és Concha Győző is véleményt nyilvánítottak.⁴

A német-osztrák jog és a magyar jog viszonyának értelmezésére a magyar jogtudomány újkori történetében többféle megoldás létezett. „germanizáció”, „porosz másolat” volt a vélemények egyik iránya.⁵ Német modell, átvétel, transzfer a jelenkori jogtörténeti kutatások újabb iránya, mely az európai integrációs folyamatban gyökerezik.

A jogtörténet mai irányultságáról általában elmondható, hogy a jogintézmények országhatárokon túli vizsgálata nemcsak az összehasonlító módszer végett kerültek a kutatások középpontjába. A Thomas Duve által „Transnationalisierung”-ként fémjelzett módszertan⁶ egyik megjelenési formája a transzferkutatás.

I. A transzferkutatás előzményei a társadalomtudományokban

A transzferkutatást az összehasonlító irodalomtörténet alapozta meg az 1980-as években,⁷ mely „kulturális transzfer” paradigmaként a komparatiztikából vált ki.⁸ A

¹ Dr. habil. Gönczi Katalin, Sächsische Akademie der Wissenschaften zu Leipzig, „Das sächsisch-magdeburgische Recht als kulturelles Bindeglied zwischen den Rechtsordnungen Ost- und Mitteleuropas” c. Projektben, tudományos kutató.

² Stipta István: A magyar pénzügyi közigazgatási bíróság jellege és hatásköre, p. 105. In Sectio Juridica et Politica, Miskolc, 29/1 szám (2011), 89-106. o.

³ 1896:26 tc.

⁴ Kmety Károly: A közigazgatási bíróságok hatáskörének szabályozásáról, In Magyar Jogászegyleti Értekezések, 1891, Concha Győző: A közigazgatási bíróság törvényjavaslatáról, In Magyar Jogászegyleti Értekezések, 1893. o.

⁵ Szabó József: Demokrácia és közjogi bírászkodás. Hernádi Könyvkiadó Vállalat, Budapest, 1946.

⁶ Thomas Duve: Ein fruchtbarer Gärungsprozess? Rechtsgeschichtswissenschaft in der Berliner Republik. In Thomas Duve, Stefan Ruppert (szerk.): Rechtswissenschaft in der Berliner Republik. Suhrkamp, Berlin, 2018, 67-120. o, hivatkozva 99. o.

⁷ Michel Espagne – Michael Werner: Deutsch-französischer Kulturtransfer im 18. und 19. Jahrhundert, In Francia, 13 (1985), 502-510. o.; Michel Espagne, Matthias Middell: Von der Elbe bis an die Seine: Kulturtransfer zwischen Sachsen und Frankreich im 18. und 19. Jahrhundert, Leipzig 1993.

⁸ Hartmut Kaelble: Vergleichende Sozialgeschichte des 19. und 20. Jahrhunderts: Forschungen europäischer Historiker, In Heinz-Gerhard Haupt, Jürgen Kocka (szerk.), Geschichte und Vergleich: Ansätze und Ergebnisse international vergleichender Geschichtsschreibung, Frankfurt/M. és New York, 1996, 91-117. o.; Johannes Paulmann: Internationaler Vergleich und interkultureller Transfer: zwei Forschungsansätze zur europäischen Geschichte des 18. bis 20. Jahrhunderts, In Historische Zeitschrift, 267 (1998), 649-685. o.; Matthias Middell: Kulturtransfer und Historische Komparatistik – Thesen zu ihrem Verhältnis, In Comparativ. 10/1 (2000), 7-41.

módszertan kidolgozása Matthias Middell lipcei történész és két francia nyelvész és történész Michel Espagne és Michael Werner interdiszciplináris kutatásaihoz kapcsolódott. Ők alkalmazták elsőként a kulturális transzfer módszertanát a 18. század végi és a 19. századi német-francia irodalmi kapcsolatok, így például Heinrich Heine franciaországi hatásának az elemzésére.

A kulturális transzfer alatt kezdetben azt a folyamatot értették, mely kulturális jelenségek átvételét jelentette. Az átvétel létrejöhetett egyrészt országok viszonylatában: erre volt példa a francia felvilágosodás hatása Németországban. A korszakok kultúrája közötti átvételt a renaissance példázza, míg a társadalmon belül végbement transzfert a szakismeretek laikusok felé való közvetítésén keresztül követhető nyomon. A transzferkutatás 1980-as évekbeli irányzata azt a folyamatot jelentette, melyben egy „befogadó” kultúra „idegen” kulturális elemekkel találkozott. E módszertani megközelítés központi fogalmi elemét az idegen kultúra befogadása jelentette.

A mai álláspont szerint ez a fajta megközelítés idejétmúlt, mert az a kultúra homogenitását vette alapul.⁹ Ebben az értelemben nem beszélhetünk a kulturális hatások kiindulópontjáról, vagy befogadókulturáról. Sokkal sikerültebb megoldás a heterogenitás alapján a kulturális jelenségek kölcsönös befolyásolásáról beszélni. Ugyanakkor a transzfer fogalma az átvétel történet-szociológiai háttérét is megvilágítja, mert a közvetítőknél is figyelmet szentel. Ebben a tekintetben az átvétel folyamatára, s a személyi és intézményi közvetítőkre helyezhető a hangsúly.

II. A jogi transzfer elméleti vitái

A jogtudomány területén a transzfer elméletét Alan Watson, amerikai római jogász által az 1970-es években megalapozott *legal transplants* fogalmából eredeztetik.¹⁰ A transplant fogalmát az orvostudományból kölcsönözve a fejlődés szinte mindig és szinte mindenütt az „idegen jog” átvételét jelentette; a jogi transzfer „motorja” Watson értelmezésében a jogászok és maga a jogi transzfer volt.

A watsoni felfogást erősen bírálta a francia összehasonlító jogász Pierre Legrand.¹¹ A normarendszert Watson statikusan értelmezi, vélte Legrand, amennyiben azt állítja, hogy a szabályrendszer helytől, időtől és a jog kulturális környezetétől független közegben található. Watsonnal szemben Legrand a jog változatosságát hangsúlyozta. Összességében véve nem beszélhetünk *legal transplant*-ról, vélte Legrand. Legrand nyomán több összehasonlító jogász, jogszociológus és jogtörténész is kifejtette, hogy elszigetelt jelenségek szerepel a jog a *legal transplant* watsoni modelljében.¹²

A német jogszociológiai és jogtörténeti viták egyik központi kérdését képezte a jogi transzfer paradigmája még az ezredforduló után is. A transzfert a jogi normák átvételére

o.; Hartmut Kaelble, Jürgen Schriewer (szerk.), Vergleich und Transfer: Komparatistik in den Sozial-, Geschichts- und Kulturwissenschaften, Frankfurt/M. 2003.

⁹ A lipcei székhelyű Leibniz-Institut für Geschichte und Kultur des östlichen Europa (GWZO) több kutatási projektjének a középpontjában is ez az újfajta megközelítés áll. V.ö.: <https://research.uni-leipzig.de/gwzo/> (2018. augusztus 9.) – Forschungsleitende Perspektiven.

¹⁰ Alan Watson: Legal Transplants, An Approach to Comparative Law, Edinburgh, 1974, 2. kiad: Athens, 1993.

¹¹ Pierre Legrand: The Impossibility of „Legal Transplants”, In Maastricht Journal of European Law, 4 (1997), 111-124. o.

¹² Ugo Mattei, Efficiency in legal transplants : an essay in comparative law and economics, in: International review of law and economics, 14 (1994), 1, 3-19; Harmonisation et réception des droits : Hambourg, du 27 au 31 mai 1991 = Harmonization and legal transplant, Harmonisierung und Rechtsangleichung, Konferenciái kiadvány, Hamburg 1992; Gunther Teubner: Rechtsirritationen: Zur Koevolution von Rechtsnormen und Produktionsregimes, In Günter Dux, Frank Welz (szerk.), Moral und Recht im Diskurs der Moderne: Zur Legitimation gesellschaftlicher Ordnung. Opladen 2001, 351-380. o.

értelmezte a rendszerelméleti érvekre hivatkozó Marie Theres Fögen és Gunther Teubner, s az „idegen jog” átvételével járó társadalmi illetve jogi irritációkra hívták fel a figyelmet, míg példaként a nyugatnémet jog normáinak német újraegyesülés utáni átvételére hivatkoztak.¹³ A transzfer az újabb értelmezés szerint vagy önkéntes vagy oktrojált jogátvételt jelentett.

A transzferfolyamat során maga azonban maga az átvett jog is változáson ment keresztül, a megváltozott jogi környezetben új jelentéstartalmat kapott. A nyugat-európai jog kelet-európai irányultságú transzfere jól példázza ezt a komplex folyamatot.¹⁴ Az idegen jog befogadása továbbá a hagyományosan kialakult jogi kultúrákban különböző reakciót váltott ki, s a belső, endogén jellegű változások helyett a meglévő jogrendszer irritációjáról beszélhetünk.

Ezt a fajta irritációt példázza a magyar jogrendszer történetében a neoabszolutizmus korának a jogfejlődése. Az átvétellel járó irritáció egyrészt nemzeti alapú jogrendszerek tekintetében lépett fel, másrészt az írott és szokásjogi alapon fejlődő jog között jött létre. A hagyományosan kialakult szokásjogi alapokon nyugvó magyar jog rendszere az oktrojált osztrák jogra irritációval reagált, befogadása mellett azonban nemcsak hatalmi, de jogpolitikai érvek is szóltak.

III. A transzferparadigma és a jogtörténeti kutatások

A jogtörténeti kutatásokban is az összehasonlítás és a jogrendszerek kapcsolódásának a vizsgálata során alkalmazták elsőként a transzfer és a közvetítők modelljét. Az angolszász jogterületek és a német történeti jogi iskola kapcsolódási pontjait elemezte például 1993-ban megjelent könyvében Mathias Reinmann.¹⁵ A „*Historische Schule und Common Law*” szerzője a komparatiztika módszertanát alkalmazta, s a német történeti jogi iskola angolszász közvetítőiként az alábbi tényezőket nevezte meg:

- jogi oktatás/*peregrinatio academica*
- jogtudományi kapcsolatok
- jogirodalmi transzfer.

A jogi oktatás alatt Reimann az egyetemi hallgatóknak a rövidtávú migrációját s azt a közvetítőtevékenységét értette, mely a befogadó kultúrában jogi eszmék átvételéhez vezetett. Jogtudományi kapcsolatok a jogtudósok eszmecseréjét jelentette Reimann értelmezésében, melyet elsősorban levelezésük dokumentált. A jogirodalmi transzfer a folyóiratok és a könyvek cseréjét, jogi eszmék átvételének írásos dokumentációját jelentette. A jogirodalom aktuális közvetítői a jogi folyóiratok voltak, az új tézisekre a cikkírók gyorsabban reagáltak, mint a hosszabb lélegzetű munkák. Reimann a recepció kategóriáját vette alapul, ugyanakkor a jogtudományi kapcsolatok történetiszociológiai háttérét is megvizsgálta.

A 2000-es évvel kezdődően az újkori jogi transzfer került az összehasonlító jogtörténeti vizsgálatok középpontjába: a 19. és 20. századi transzfer, mint jogi kategória volt annak a szekciónak a tárgya, mely 2000-ben Aachenben a 43. Deutscher Historikertag Monika Wienfort bielefeldi egyetem docense vezetésével ülésezett.¹⁶ E szekció keretében a globális jogátvételi folyamatokra értelmezte a transzfert például Gerhard Schuck, aki a japán

¹³ Marie Theres Fögen – Gunther Teubner: Rechtstransfer, In Rechtsgeschichte, 7 (2005); 38-45. o.

¹⁴ Tomasz Giaro: Modernisierung durch Transfer. Schwund osteuropäischer Rechtstraditionen. In: Tomasz Giaro (szerk.), Modernisierung durch Transfer im 19. und frühen 20. Jahrhundert, Klostermann, Frankfurt am Main, 2006, 275-344, hivatkozva 298-301. o.

¹⁵ Mathias Reinmann, *Historische Schule und Common Law*, Berlin 1993.

¹⁶ „Eine Welt des Rechts? Transfer von Recht im 19. und 20. Jahrhundert“ címmel ülésezett a 43. Deutscher Historikertag Aachenben.

jogrendszer modernizációjával, a német anyagi és eljárásjog valamint bírósági rendszer modelljének teljesmértékű átültetésével foglalkozott.¹⁷

Transzferkutatás a jogtörténetben a Max Planck Európai Jogtörténeti Intézetben folytatott kutatási projektekben teljesedett ki, a Marie Theres Fögen és Tomasz Giaro által vezetett a „*Rechtskulturen des modernen Osteuropa. Traditionen und Transfers*“ c. projekt keretei között.¹⁸ A 2004-2007 közötti kutatási program a közép-kelet- és kelet-európai országok újkori jogfejlődését volt hivatott elemezni. A transzferkutatás középpontjában azok a csatornák és intézmények álltak, melyeken keresztül az átvétel folyamata – legyen az gyorsító, vagy fékező jellegű – végbement. A kutatás során hangsúlyt fektettek a tudományos rendszerre (a jogtudományra), a képzési rendszerre (a jogi oktatásra) és a jogrendszer középpontjában álló normaérvényesítésre.¹⁹ A projekt értelmezésében a jogi transzfer a *western legal tradition* és Európa keleti régiójának jogi hagyománya közötti áttételt jelentette.²⁰

A transzfer és az azzal járó konfliktust vizsgálta egy következő Max-Planck-Intézeti projekt, mely a dél-kelet-európai régió országaira koncentrált: a Török Birodalom egykori tartományaiban a modernizáló törekvésekkel járó befogadás illetve irritáció viszonylatában vizsgálta a transzfert.²¹ Legújabbán már a *common law*-jogrendszerek irányában is folyik a transzferkutatás.²²

A jogtörténeti transzfer *középkori* és *koraiújkori* jogtörténeti alkalmazása a Szász Tudományos Akadémia 2004-ben megkezdett projektjének a keretei között történik, mely Közép-Kelet-Európa középkori várostörténetét vizsgálja.²³ A nemzetállamok korát megelőző jogátvételi jelenségeket vizsgáló kutatás középpontjában a szász-magdeburgi jog érvényesülésének a modellje áll, mely a 13. századtól a 19. század első harmadával véget érő időszak alatt a kelet-európai jogi kultúrákat összekötő tényezővé vált. A kutatási program a szász-magdeburgi jog történelmi szerepét a transzfer módszer az alkalmazásával, a jogtörténet és a nyelvtudomány eszköztárával vizsgálja.

A hagyomány és a transzfer kettősségéről beszélhetünk magdeburgi joghoz kapcsolódó transzferkutatás során. A transzfer csatornáira irányítja a lipcsei projekt a figyelmet.²⁴ Így a szász-magdeburgi jog kelet-európai átvételét a város urának hatalmi döntései, a városprivilegiumok, valamint az anya- és leányváros közötti jogi iránymutatások

¹⁷ Gerhard Schuck, *Rechtstransfer als Erfolgsgeschichte? Zur Zivilrechtskodifikation in Japan in der Meiji-Zeit*, in: *Jahrbuch für Europäische Geschichte*, 2 (2001), 131-146. o.

¹⁸ Tomasz Giaro: *Projektbeschreibung*, In *Forschungsbulletin des Max-Planck-Instituts für Europäische Rechtsgeschichte*, 2001/1, 20-28. o.

¹⁹ A Vittorio Klostermann kiadónál a „*Rechtskulturen des modernen Osteuropa. Traditionen und Transfers*“ könyvsorozatban összesen hat kötet jelent meg.

²⁰ Tomasz Giaro: *Modernisierung durch Transfer. Schwund osteuropäischer Rechtstraditionen*. In: Tomasz Giaro (szerk.), *Modernisierung durch Transfer im 19. und frühen 20. Jahrhundert*, Klostermann, Frankfurt am Main, 2006, 275-344. o., hivatkozva 275-279. o.

²¹ Michael Stolleis: *Transfer normativer Ordnungen – Baumaterial für junge Nationalstaaten*. Forschungsbericht über ein Südosteuropa-Projekt, In *Rechtsgeschichte – Legal History*, 20 (2012), 72-84. o. A projekt keretében két tanulmánykötet jelent meg: Michael Stolleis (szerk.): *Konflikt und Koexistenz. Die Rechtsordnungen Südosteuropas im 19. und 20. Jahrhundert*, 1. Kötet: Rumänien, Bulgarien, Griechenland, Klostermann, Frankfurt am Main, 2015; Thomas Simon: *Konflikt und Koexistenz. Die Rechtsordnungen Südosteuropas im 19. und 20. Jahrhundert*. 2. kötet: Serbien, Bosnien-Herzegowina, Albanien, Klostermann, Frankfurt am Main, 2017.

²² „*Rechtstransfer in der Welt des common law*“ c. frankfurti projekt keretében Gerhard Dannemann, Stefan Vogenauer: *The Common European Sales Law in Context. Interactions with English and German Law*, Oxford 2013. http://www.rg.mpg.de/forschung/rechtstransfer_in_der_welt_des_common_law (2018. augusztus 8).

²³ A Szász Tudományos Akadémia keretén belül 2004 óta működik a „*Das sächsisch-magdeburgische Recht als kulturelles Bindeglied zwischen den Rechtsordnungen Ost- und Mitteleuropas*“ c. projekt. További információ: www.saw-leipzig.de/smr (2018. augusztus 7.).

²⁴ Gönczi Katalin: *Die mittelalterliche Stadtrechtsentwicklung in Ostmitteleuropa im Kontext des Rechtstransfers*, In *Rechtsgeschichte. Zeitschrift für Europäische Rechtsgeschichte*, 6 (2017), 3-8. o.

és döntvények alapozták meg. A városok szokásjogi alapon nyugvó jogrendjébe beépült a szász-magdeburgi jog, így a transzfer és a hagyomány dualizmusáról beszélhetünk. A jogátvitel közvetítői kezdetben a német telepesek és kereskedők voltak, a kiknek a jogról alkotott fogalmi rendszere a helyi lakosság jogszokásaival találkozott, s e kettősségből alakult ki a lengyel területeken a legkifejlettebb formájában a szász-magdeburgi jog.²⁵

IV. Az újkori magyar jogfejlődés és a jogi transzfer – Esettanulmány

A jogtörténeti transzferkutatás a közép-kelet-európai országok modernizációjára is alkalmazható, a normaközvetítés és a törvényhozás története mellett a tudományos ismeretek átvétele is vizsgálható. A jogi transzfer kutatásának a középpontjában így az ismeretközvetítés (*Wissenstransfer*) áll. Mint azt a Holger Fischer vezette tudománytörténeti kutatás kimutatta,²⁶ vagy arra a Sajó András által 2003-ban publikált tanulmánykötet „Befogadás és eredetiség a jogban és a jogtudományban” is utalt, már megtörtént az elmozdulás az újkori magyar jog kutatásának a területén is.²⁷

A magyar jogi kultúra európai gyökereinek a kutatásánál lehetőség nyílik a tudományos ismeretközvetítés személyi feltételeinek, módjainak és formáinak a vizsgálatára. A tudományos transzfer módszertana ezáltal a német és magyarországi intézmények közötti kapcsolatrendszerre is rávilágít: a jogászképzés hálózatát, a tudományos társaságok illetve a kodifikációs bizottságok közötti együttműködést is vizsgálja.²⁸ Ez az ismeretátvitel először individuális szinten, a *liaisonman*-ek közvetítésével,²⁹ később intézményes keretek között valósult meg.

IV.1. A jogi transzfer kiterjedése és irányultsága a dualizmus idején

A magyar jog átalakítása a dualizmus idején nagy elánal vette kezdetét. Mint azt a magyar kereskedelmi törvény kidolgozása is mutatja,³⁰ a magyar jogfejlődés számára példaként szolgáltak a német és az osztrák jogi megoldások. Így az 1861-es Általános Német Kereskedelmi Törvénykönyv (*Allgemeines Deutsches Handelsgesetzbuch*) alapján dolgozták ki az 1875-ös magyar kereskedelmi törvény tervezetét. Voltak olyan pragmatikus nézetek is, jórészt a kereskedelmi testületek részéről, melyek szerint a magát a német kereskedelmi törvényt kellett volna Magyarországon is hatályba léptetni.

²⁵ Inge Bily – Wieland Carls – Katalin Gönczi: *Sächsisch-magdeburgisches Recht in Polen. Untersuchungen zur Geschichte des Rechts und seiner Sprache*, de Gruyter, Berlin, 2011. Katalin Gönczi, – Wieland Carls, unter Mitarb. von Inge Bily: *Sächsisch-magdeburgisches Recht in Ungarn und Rumänien. Autonomie und Rechtstransfer im Donau- und Karpatenraum*. Berlin 2013.

²⁶ Georg Brunner – Herbert Küpper: *Der Einfluß des deutschen Rechts auf die Transformation des ungarischen Rechts nach der Wende durch Humboldt-Stipendiaten: Das Beispiel Verfassungsgericht*, In: Holger Fischer (szerk.), *Wissenschaftsbeziehungen und ihr Beitrag zur Modernisierung: das deutsch-ungarische Beispiel*, München 2005, 421-450. o.

²⁷ Földi András: *Adalékok a történeti jogi iskola a magyar jogi romanisztikára gyakorolt hatásának kérdéséhez*, in: Sajó András (szerk.), *Befogadás és eredetiség a jogban és a jogtudományban. Adalékok a magyarországi jog természetrajzához*, Budapest 2003, 14-32. o.

²⁸ A módszertan alkalmazását az újkori magyar kultúrára I. Gönczi Katalin: *Die europäische Fundamente der ungarischen Rechtskultur. Juristischer Wissenstransfer und Juristischer Wissenstransfer und nationale Rechtswissenschaft zur Zeit der Aufklärung und im Vormärz*, Klostermann, Frankfurt am Main, 2008.

²⁹ Thomas Henne – Gönczi, Katalin: *Leipziger Verlage, liaisonmen und die Anfänge der modernen Rechtswissenschaft in Ungarn*, in: *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Germanistische Abteilung*, 118 (2001), 247-272. o.

³⁰ 1875: 37 tc.

A jogátvétel a magyar törvényjavaslat német mintájú kidolgozása útján ment végbe, melynek racionális alapját a német területekkel fennálló gazdasági közösség képezte. A gazdasági együttműködés a kereskedelmi jog területén német-osztrák-magyar jogi közösséget hozta létre, a jogintézmények törvényhozás útján való átvételével. A magyar törvényi rendelkezések transzfer útján a délkelet-európai régióban tovább is hatottak, Bosznia-Hercegovina és Bulgária kereskedelmi jogi törvényhozásánál modellként a magyar törvény szolgált.³¹

A dualizmus kori normaátvételen túl a jogtudomány területén is szoros együttműködés jött létre a német és magyar jogászok között. A jogtudomány területén ismét fellendült az az eszmecsere, mely a reformkorban Karl Joseph Anton Mittermaier heidelbergi jogtudós és a magyar jogászok között a kereskedelmi és a büntetőjogi kodifikáció kapcsán alakult ki.³²

A kodifikáció és a jogösszehasonlítás a német-osztrák jogi megoldások felé fordította a jogtudomány magyarországi képviselőinek a figyelmét. A jogtudományi ismeretek előadások, fordítások és publikációk, kézikönyvek, folyóirati cikkek és munkabeszámolók formájában szolgáltak a törvényhozói munka összehasonlító jogi alapjául. Az ismeretközvetítés a kommentárok szintjén is végbement: 1894-ben magyar nyelven jelent meg az Osztrák Polgári Törvénykönyv kommentára Tetétleni Ármin budapesti ügyvéd szerkesztésében.³³

A magyar és német jogtudományi ismeretek cseréje német nyelvű publikációk formájában is megnyilvánult. A 19. század végén a magyar jogi témájú német nyelvű publikációk száma jelentősen megnövekedett. Egy magyar jogi folyóirat német nyelven való megjelenése is jelzi ezt a folyamatot: Zeitschrift für ungarisches öffentliches und Privatrecht.³⁴ A folyóirat 1895 és 1907 között jelent meg.³⁵ Első számának az előszavában a szerkesztők azt a célt fogalmazták meg, hogy az európai közvéleményt és jogászságot akarják tájékoztatni a Magyarországon a jog- és az államtudományok terén végbement változásokról, illetve a magyar törvényhozás eredményeiről.³⁶

Bár az ismeretátvétel fő irányát a német jogi ismeretek magyarországi átvétele jelentette, a kodifikáció magyarországi eredményei a német jogtudósok érdeklődését is felkeltették. Az 1875. évi kereskedelmi törvény elfogadása óta a Magyarországgal fennálló jogközösségre is hivatkoztak, mintegy a közép-európai országok összetartozásának a kifejeződésére.³⁷

³¹ Martin Löhnig – Stephan Wagner (szerk.), Das ADHGB von 1861 als gemeinsames Obligationenrecht in Mitteleuropa, Mohr Siebeck, (megjelenés alatt).

³² Györgyi Kálmán – Vékás Lajos: Mittermaier und das ungarische Rechtsleben, In Wilfried Küper (szerk.), Carl Joseph Anton Mittermaier, Heidelberg 1988, 149-166. o.

³³ Tetétleni Ármin: Az ausztriai általános polgári törvénykönyv commentárja, Politzer Zsigmond, Budapest, 1894, 2. kiadás 1898.

³⁴ A szerkesztőbizottsághoz Tetétleni Ármin, Schwartz Isidor, Sgalitzer Julius, Szokolczai Árpád és Ságody Julius tartozott.

³⁵ Évente egy, összesen 13 kötet jelent a folyóirat 1907-es megszűnéséig.

³⁶ „Die Zeitschrift verfolgt den Zweck, die europäische Publizistik und Juristenwelt mit den Resultaten des Fortschrittes der Rechts- und Staatswissenschaften in Ungarn, sowie mit den Schöpfungen der ungarischen Gesetzgebung bekannt und vertraut zu machen.“ – Schwartz Izidor – Tetétleni Ármin: Vorwort: In Zeitschrift für ungarisches öffentliches und Privatrecht, 1895.

³⁷ Goldschmidt Levin: Das neue Ungarische Handelsgesetzbuch, in: Zeitschrift für das Gesamte Handelsrecht, 21 (1876), 164-172. o., hivatkozva 172. o.

IV.2. A jogi transzfer közvetítő csatornái

A jogtudományi ismeretek transzfere elsőként kiemelkedő jogászok közvetítésével ment végbe: A polgári eljárásjog tudományának a képviselője, kodifikátor és igazságügyminiszter Plósz Sándor volt a dualizmus korának egyik központi közvetítő személyisége, *liasonman*-e. A kolozsvári egyetemen a polgári eljárásjog, váltó- és kereskedelmi jog professzoraként kezdte a tudományos pályáját (1872-1881), majd a budapesti egyetemen volt egyetemi tanár. (1882-1924).³⁸ Plósz már a 1870-es években részt vett a kodifikációs munkálatokban, 1899 között 1904 államtitkár volt, utána igazságügyminiszter.

Az 1911-es polgári eljárásjogi törvény kidolgozása nagyrészt Plósz Sándor munkásságára vezethető vissza. A törvényelőkészítési munkálatok során Plósz Sándor közvetített a német és magyar polgári eljárásjogászok között, így 1880-ban a magyar kormány megbízásából Németországba utazott, hogy a pervitelben a szóbeliség és a közvetlenség elvét tanulmányozza.³⁹ Ugyanebben az évben jelent meg Plósz német nyelvű írása „*Beitrag zur Theorie des Klagerechts*” címmel egy lipcsei kiadónál.⁴⁰ 1909-ben Plósz Sándort a Lipcsei Egyetem tiszteletbeli doktorává avatta.⁴¹ Plósz a polgári eljárásjogi törvény elfogadása után is közvetítette a magyar polgári eljárásjogot Németország irányába: 1917-ben két publikációja jelent meg Berlinben.⁴²

A *személyes* kapcsolatok intézményesedésének a folyamatában nagy jelentőséggel bírt, hogy nagyszámú magyar jogász tanult németországi egyetemeken. A dualizmus korának joghallgatóit név szerint tartalmazza az az adattár, melyet Szögi László állított össze.⁴³ A németországi jogi karokon tanuló magyar joghallgatók száma a kiegészítés után jelentősen megnövekedett; a Berlieni Egyetemen 1890 és 1919 között a magyarországi hallgatók száma összesen több, mint 1900 főt tett ki,⁴⁴ s közöttük nagy arányban voltak a jogászok. Az ismeretközvetítés személyes kapcsolatai mellett hamarosan létrejöttek a transzfer *intézményes* csatornái: a jogászegyesületek. Az 1879-ben alapított Magyar Jogászegylet a küszöbön álló törvényhozási reformok és a jogtudományi viták fontos színhelye volt. A Jogászegylet több külföldi szervezettel állt kapcsolatban és nemzetközileg elismert jogászokat hívott meg előadónak Magyarországra.⁴⁵ A 20. század elején büntetőjogi és váltójogi témájú kongresszusokat tartottak Budapesten. Az *International Law Association* például 1909-ben Budapesten ülésezett, s itt bocsátotta ki a váltójog „Budapesti Szabályait”.

A Magyar Jogászegylet keretei között megtartott jogösszehasonlító előadások és viták a német jogot különös figyelemmel kísérték,⁴⁶ mint az a jogászegyleti publikációkban, a

³⁸ Plósz Sándor, In Magyar Jogi Lexikon, Pallas, Budapest 1889-1907, 6. kötet, 68-70; Plósz Sándor, in: Szinnyei József (szerk.), Magyar írók élete és munkái, Hornyánszky, Budapest, 1891-1914, <http://mek.oszk.hu/03600/03630/html> (2018. augusztus 8.).

³⁹ Plósz Sándor, in: Szinnyei József (szerk.), Magyar írók élete és munkái, Hornyánszky, Budapest, 1891-1914, <http://mek.oszk.hu/03600/03630/html> (2018. augusztus 8.).

⁴⁰ Plósz Sándor: *Beitrag zur Theorie des Klagerechts*, Duncker & Humblot, Leipzig, 1880.

⁴¹ A lipcsei egyetem alapításának az 500. jubileuma alkalmából.

⁴² Plósz Sándor: *Zwei Vorträge aus dem ungarischen Zivilprozeßrecht*, Liebmann, Berlin 1917; Plósz Sándor: *Ueber Aufgaben und Methoden der Rechtswissenschaft*, In *Archiv für Rechts- und Wirtschaftsphilosophie*, 11 (1917/18), 10-19. o.

⁴³ Szögi László: *Magyarországi diákok németországi egyetemeken és főiskolákon 1789-1919 / Ungarländische Studenten an den deutschen Universitäten und Hochschulen 1789-1919*, Eötvös Lóránd Tudományegyetem Levéltára, Budapest, 2001.

⁴⁴ Szögi László: *Magyarországi diákok németországi egyetemeken és főiskolákon 1789-1919 / Ungarländische Studenten an den deutschen Universitäten und Hochschulen 1789-1919*, Eötvös Lóránd Tudományegyetem Levéltára, Budapest, 2001, 30. o.

⁴⁵ Nagy Ferenc: Székkfogaló beszéd, In Magyar Jogászegyleti Értekezések, 1910, 1-10. o. hivatkozva 8. o.

⁴⁶ Lengyel Aurél: Magyar Jogászegylet, In Magyar Jogi Lexikon, Pallas, Budapest, 1889-1907, 5. kötet, 323. o.

Magyar Jogászegyleti Értekezésekben is nyomon követhető.⁴⁷ A Jogászegylet, figyelemmel a külföldi jogalkotásra egy magyar nyelvű könyvsorozatot is elindított: „Külföldi törvények magyar fordításban“ címmel. 1882 és 1911 között nyolc kiadvány jelent meg, melyek a magánjogi komparatiztika szempontjából különös jelentőséggel bírtak.

1913-ben például a berlini egyetem jogászprofesszorát, Josef Kohlert⁴⁸ hívta meg a Jogászegylet Budapestre. Kohler két témában is tartott itt előadást, egyrészt az akkor újonnan elfogadott polgári eljárásjogi törvényt elemezte, másrészt a házassági jog köréből tartott előadást,⁴⁹ melyek magyar fordításban megjelentek a Jogászegyleti Értekezések című sorozatban.

1914-ben, a világháború kitörésével a német és a magyar jogászok közötti együttműködés fokozódott.⁵⁰ 1916-ban egy Budapesten tartott konferencia alkalmával, melynek résztvevői német, osztrák és magyar jogászok voltak, megalakították a “Magyar Bajtársi Szövetség”⁵¹ jogi szervezetét.⁵² A szervezet jogi osztályának az elnökévé Szászy-Schwarz Gusztávot választották.

A német jogi egyesületek keretében is vita tárgya lett a a magyar jogfejlődés menete, a Berlieni és a Lipcsei Jogászegyesületek a jogtudományi transzfer fontos csatornái voltak.⁵³ A magyar jogi ankétok megrendezésére magyar jogtudósok közreműködésével került sor.⁵⁴ A Magyar Jogászegylet elnöke, Nagy Ferenc például 1916-ban, a Berlieni Jogászegyesület meghívására tartott előadást a magyar jogfejlődés irányáról a német fővárosban.⁵⁵ A meghívás és a magyar jog iránti érdeklődés a világháború idején viszont a Központi Hatalmak közötti megegyezés kivetülése volt. Nagy Ferenc az egyike azon kevés külföldi referensnek, akik a Berlieni Jogászegyesületben tartottak előadást. Meghívásával a két ország közötti jogi együttműködést kívánták erősíteni.

A német jogászegyesülésekben magyar jogi vonatkozású előadást nemcsak magyar meghívottak tartottak. Ernst Heymann, 1914 óta a Berlieni Egyetem Jogi Karának tanára,

⁴⁷ A Magyar Jogászegyleti Értekezések keretében jelentek meg például az alábbi összehasonlító jogi munkák: Szakolczai Árpád: A tisztességtelen verseny leküzdéséről szóló német birodalmi törvényés az ennek alapján kifejlődött joggyakorlat, In Magyar Jogászegyleti Értekezések, 18 (1899) 6, Nr. 159, 1-22. o.; Rózsa Vilmos: A német biztosítási törvénytervezet tekintettel hazai joggyakorlatunkra, In Magyar Jogászegyleti Értekezések, 30 (1904) 3, Nr. 239, 1-98. o.; Egyed István: Önkormányzati közigazgatás a német államokban, in: Magyar Jogászegyleti Értekezések, 11 (1910), Nr. 72-73.

⁴⁸ Josef Kohler (1849-1919) a berlini egyetemen a polgári jog, kereskedelmi jog, büntetőjog, polgári eljárásjog és jogfilozófia professzora volt. Egyetemi tanári kinevezését 1888-ban nyerte el.

⁴⁹ Josef Kohler: Észrevételek a magyar polgári perrendtartáshoz, In: Magyar Jogászegyleti Értekezések, 6 (1913) Nr. 47; Josef Kohler: A házasság mint kultúrjelenség, In Magyar Jogászegyleti Értekezések, 6 (1913), Nr. 48.

⁵⁰ Liebmann Otto: Mitteleuropäische Rechtsannäherung. Bericht über die Tagung der deutschen Rechtsabteilung der Reichsdeutschen Waffenbrüderlichen Vereinigung in Berlin am 4. Juni und die gemeinsame Tagung deutscher, österreichischer und ungarischer Juristen in Budapest v. 10 bis 12. Juni, In Deutsche Juristen-Zeitung, 21 (1916), Nr. 13-14, 698-703. o.

⁵¹ Németül: Ungarische Waffenbrüderliche Vereinigung. V.ö. Biographische Notizen zum vorliegenden Heft, Biographie von Szászy-Schwarz Gusztáv, in: Jahrbuch für Ungarisches Recht, 1918, 43. o.

⁵² Liebmann Otto: Mitteleuropäische Rechtsannäherung. Bericht über die Tagung der deutschen Rechtsabteilung der Reichsdeutschen Waffenbrüderlichen Vereinigung in Berlin am 4. Juni und die gemeinsame Tagung deutscher, österreichischer und ungarischer Juristen in Budapest v. 10 bis 12. Juni, In Deutsche Juristen-Zeitung, 21 (1916), Nr. 13-14, 698-703. o., hivatkozva 701. o.

⁵³ Andreas Fijal: Die Geschichte der Juristischen Gesellschaft zu Berlin in den Jahren 1859 bis 1933, de Gruyter, Berlin, 1991, 186-187. o.

⁵⁴ Besuch ungarischer Juristen in Deutschland, In Deutsche Juristen-Zeitung 21 (1916), Nr. 23/24, 1143-1146. o.

⁵⁵ Az előadás, melynek címe: „Die Rechtsverhältnisse Ungarns und der engere Zusammenschluß der mitteleuropäischen Rechtsbeziehungen“ 1916.08.04-én hangzott el Berlinben. V.ö. Deutsche Juristenzeitung, 1916, 517. o.; Andreas Fijal: Die Geschichte der Juristischen Gesellschaft zu Berlin in den Jahren 1859 bis 1933, de Gruyter, Berlin, 1991, 186. o.

1917-ben a magyar magánjog történetéről tartott előadást a Berliini Jogászegyesület előtt.⁵⁶ Előadásában Heymann kitért a középkori magyar szokásjogi jogfejlődésre, a római jog magyarországi hatására, s a Tripartitum szerepéről is értekezett.

A berlini mellett a Lipcsei Jogászegyesület is aktívan alakította a magyar-német jogi kapcsolatokat. 1917-ben Lipcsében tartottak előadást Plósz Sándor és Szászy Schwarz Gusztáv. Plósz a Birodalmi Legfelsőbb Bíróság (Reichsgericht) elnöke, Rudolf von Seckendorff jelenlétében, a lipcsei egyetemen tartott egy polgári eljárásjogi témájú előadást, melyben a magyar és a német szabályok közötti eltérést ismertette különös tekintettel a bizonyítási eszközökre. Szászy-Schwarz Gusztáv pedig a magyar magánjogi kodifikációs bizottság elnökeként ismertette 1917-ben Lipcsében a törvényhozás állását.⁵⁷ Ezután Plósz és Szászy-Schwarz Berlinbe utazott, s a Porosz Tartományi Gyűlés Alsó Házában tartottak előadást.⁵⁸

A jogászságon belül hivatási áganként is intenzív együttműködés jött létre: a Deutsche Richterzeitung a magyar bírói kar konferenciájáról adott hírt,⁵⁹ míg a Német Ügyvédgyűlésen 1896-ban a Budapesti Ügyvédi Kamara képviselői is részt vettek.⁶⁰

A szervezeti keretek mellett a transzfer médiái, a publikációk is jól dokumentálják a magyar-német jogi kapcsolatokat, melyek a jogi transzfer módszertanával pontosan kimutathatóak. A magyar magánjogi törvénytervezetek a német tudományos közönség számára hozzáférhető módon német fordításban jelentek meg, s a magyar jogi kézikönyvek és monográfiák német nyelvű publikációi is példázják az együttműködést. S az 1918-ban összesen egy számban megjelent német nyelvű „Jahrbuch des ungarischen Rechts” – már háborús körülmények között – a jogászok közötti intenzív együttműködést mutatja.

V. Kitekintés

Az interkulturális jogi kapcsolatok vizsgálatánál immár bevált módszertani megközelítés a jogi transzfer paradigmája. Az európai jogtudományon belüli jogi kommunikáció kutatására is érdemes a transzfer fogalomrendszerét kiterjeszteni. Így lehetővé válik az átvétel mikéntjének, a közvetítői csatornák elemzése is. Ehhez azonban meg kell haladni az országhatárokhöz kötődő gondolkodást, a jogi eszmék transzferének esetében *univerzális* jogi jelenségekből kell kiindulnunk. A komparatiztika már több univerzális jogi jelenségre hívta fel a figyelmet. A jogászképzés, a *peregrinatio academica*, az alkotmányozás és a kodifikáció folyamata a nemzeti jogtudománytól elvonatkoztatva, az európai összefüggések tükrében is értelmezhető.

Nem vitatható, hogy milyen jelentős szerepe volt a jogtudományi ismeretek átvételének az újkori magyar jogi kultúra történetében. Az eszmék átvétele mellett a jogtudományi kapcsolatok szociológiai hátterét vizsgálva kimutatható, hogy európai talpköveken milyen módon építkezett a magyar jogi kultúra, s ezáltal új perspektívák nyílnak meg a jogtörténeti kutatások előtt.

⁵⁶ „Das neue ungarische BGB ist im Rahmen der gesetzgeberischen Tätigkeit der mitteleuropäischen Staaten [...] eine Neuerscheinung, welche die Aufmerksamkeit der Juristen aller dieser Länder [...] auf sich lenken mußte“. Ernst Heymann: Das ungarische Privatrecht und der Rechtsausgleich mit Ungarn, Mohr, Tübingen, 1917, 5. o.

⁵⁷ A lipcsei előadás nyomán írta meg Szászy Schwarz Gusztáv az alábbi cikket: Szászy-Schwarz, Gusztáv: Das bürgerliche Gesetzbuch für Ungarn, in: Jherings Jahrbücher für die Dogmatik des bürgerlichen Rechts 32 (1918), 327-418. o.

⁵⁸ Plósz Sándor: Zwei Vorträge aus dem ungarischen Zivilprozeßrecht, Liebmann, Berlin 1917.

⁵⁹ Deutsche Richterzeitung, 1. November 1912, 834-835 hasáb; Deutsche Richterzeitung, 15. September 1911, 567-568 hasáb.

⁶⁰ A Budapesti Ügyvédi Kamara delegációjának a Deutscher Anwaltstag-on való részvételéről adott hírt a Zeitschrift für ungarisches öffentliches und Privatrecht, 2 (1896), 185. o.